

Eksamen hovedmål vår 2021

DEL A Kortsvarsoppgave

Sentrale virkemidler i *Sangen om den røde rubin*

Sangen om den røde rubin er en roman fra 1956 skrevet av Agnar Mykle, og er et av hans mest kjente verk (Andersen 2012: 464). Romanen handler om Ask Burlefot, og i dette utdraget har han vært ute og spasert med en venninne som han vil ha med til Paris.

I det andre avsnittet beskriver Mykle øyeblikket rett før Ask skal spørre venninnen sin om hun vil være med til Paris. Her bruker han henholdsvis besjeling og personifikasjon for å skildre panikken Ask føler på: «**Marken seiler bort** under hans føtter. Han føler **den svimlende dødsangsten krype** over seg, ...». Her tillegger han altså marken, eller bakken, og dødsangsten menneskelige egenskaper, og gir dermed leseren et tydelig bilde av angsten og panikken Ask føler i det øyeblikket. Vi har en tendens til å interessere oss for levende ting i større grad enn ikke-levende, abstrakte fenomener, og ved å bruke besjeling og personifikasjon blir dermed panikkfølelsen tydeligere for leseren.

Videre, etter Ask har stilt spørsmålet, skildrer Mykle en følelse av å miste kontroll. Han gjør dette ved å sammenligne følelsen Ask har, nærmest allegorisk, med en følelse av å være alene, midt ute på havet: «... isteden føler han det nu, som han ved en ubesindig manøvre har styrt seg helt ut, ut på det nådeløse dypet hvor mannen er fortapt, hvor han er alene under Guds øyne, ...». Man får her et inntrykk av at Ask føler at han tok et valg som gjorde at han har mistet kontroll, og er helt alene i avvente av svaret som vil bestemme hans skjebne. Ved å bruke en simile gjør han følelsen mer visuell, og åpner samtidig opp for en nyansert og individuell tolkning.

Litteratur

Andersen, Per Thomas. 2012. *Norsk Litteraturhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.

Mykle, Agnar. 1956. *Sangen om den røde rubin*. Oslo: Gyldendal. Utdrag.

DEL B Langsvarsoppgave: Oppgave 2

Språk er makt – og maktesløshet

Kjell Ivar Vannebo skriver i sin artikkel i *Språknytt* fra 2004 at språk er makt, og at den norske språkstriden også kan sees på som en kamp om makt. Er det berettiget, eller gir vi språket for mye ansvar?

Det finnes flere eksempler i Norges historie at **språk er makt**. Språket gir en mulighet til å formidle og overtale, og dersom man ikke har språk, har man heller ikke innflytelse og er ikke en del av samfunnsdebatten. I artikkelen trekker Vannebo frem at språkkampen også er en kamp mellom sosiale og regionale grupper og mellom eksperter og ufaglærte. På 1800- og 1900-tallet var språkstriden en sentral faktor i politikk og maktkamp mellom de store norske språkfigurene og de politiske partiene.

I tiden etter splittelsen fra Danmark i 1814, var det også en splittelse blant det norske folk. Under språkdebatten på 1830-tallet hadde de tre tydelige veier de kunne gå: På den ene siden hadde man forfatteren og samfunnsdebattanten Henrik Wergeland og «patriotene», som mente at man skulle fornorske dansken gradvis, og på den andre siden var språkforskeren Peter Andreas Munch og Intelligenspartiet, som mente at Norge måtte beholde dansken. Til sist kunne de lage et nytt norsk språk basert på én dialekt som ikke var påvirket av dansk. Wergeland mente blant annet at ved å fornorske det danske språket, ville flere kunne nordmenn lære seg det og dermed i større grad delta i samfunnsdebatten. Siden overklassen i byene snakket dansk og menneskene på bygda snakket ulike dialekter, var det allerede et betydelig skille i maktforholdet i samfunnet. Wergeland hadde altså et demokratisk argument for å gå veien med å fornorske språket. P.A. Munch mente på sin side at det var naivt å tro at man så enkelt kunne endre et språk og at metodene til Wergeland og patriotene var for uvitenskapelig, og at fornorskingen kun ville føre til at folk ville skrive dårlig dansk. Selv om han mente de skulle beholde dansk for å kunne opprettholde kontakten med Danmark og «det siviliserte Europa», argumenterte han også for at det ville være enklere å lage et nytt språk enn å forandre et eksisterende språk. Denne ideen påvirker til en viss grad Ivar Aasen som tar konflikten videre.

Språkdebatten blir til storpolitikk på 1870- og 80-tallet, og navn som Ivar Aasen og Knud Knudsen og deres varianter av språket er nå med i striden. Partiet Venstre valgte Ivar Aasens landsmål som sitt symbolspråk, fordi dette var bøndernes språk og de kjempet bøndernes sak på

Stortinget. Partiet Høyre kjempet overklassens sak, og ville beholde dansk. 1800-tallet ender med Jamstellingsvedtaket i 1885 og språkforvirring på 1890-tallet når Knudsens riksmål i større grad blir brukt i skolen, før det på 1900-tallet starter en ny strid. 1900-tallet var preget av språkreformer, og i 1938 hadde Arbeiderpartiet sin store samnorskreform. De mente at samnorsk, en sammensmelting av bokmål og nynorsk, ville øke arbeiderklassens status og selvfølelse. Det ender derimot opp med å bli et spørsmål om klasse fremfor et spørsmål om norskhet, og til tross for at de i 1964 sitter med makten, gir de da opp prosjektet. I dag sitter vi igjen med to likestilte norske skriftspråk, men debatten pågår fortsatt.

Språket har altså vært sentralt i maktkampen mellom de norske partiene på 1800- og 1900-tallet, også fordi det er så nært knyttet opp mot identiteten vår: Overklassen snakket dannet dagligtale, bøndene snakket dialekt og arbeiderklassen hadde folkemålet. Språket signaliserer hvem vi er og hvilken sosial gruppe vi tilhører eller ønsker å tilhøre, det er en *identitetsmarkør* (Engan & Tørdal 2019). Men Vannebo sier også i artikkelen at språkstriden er en **kamp mellom kjønnene**. For i tillegg til å være et bilde på maktforholdet i samfunnet, er språket også knyttet til maktforhold mellom kjønn og kjønnsroller. I Helene Uri sin kronikk i Aftenposten fra 2020, belyser hun hierarkiet som finnes mellom menn og kvinner og hvordan det synes i språket. Hun skriver blant annet at «[Det er] en god ting for en kvinne å bli omtalt som en mann, men negativt for en mann å bli omtalt som en kvinne. At vi er preget av dette hierarkiet, avsløres gjennom hverdagspråket.» (Uri 2019). Dette hierarkiet blir uttrykt i språket gjennom alt fra skjellsord til yrkestitler. Man har for eksempel ulike konnotasjoner til uttrykkene «du er en kjerring» og «du er en mann», til tross for at ordene i utgangspunktet betyr «eldre kvinne» og «voksen person av hankjønn». I artikkelen peker også Uri på at andelen mannlige søkere økte når de endret navn på studiet fra *helsesøster* til *helsesykepleier* i 2019, og at endringen i søkerantall *kan* ha en sammenheng med navneskiftet nettopp fordi det er negativt for menn å bli omtalt som kvinne (Uri 2019). Hun sier at «et ord er aldri «bare» et ord». Det finnes kulturelle assosiasjoner og systemer i språket som har videreført det ujevne maktforholdet mellom menn og kvinner.

Kjønnsrollemønsteret kommer ikke bare til uttrykk i de språklige systemene. Det er også forskjeller i hvordan kjønnene *braker* språket. Gjennom tidene har språkforskere hatt ulike syn på forholdet mellom språk og kjønn. Mangelmodellen fra 1920-tallet beskriver kvinners språk som ufullkommet i forhold til menns, mens dominansmodellen fra 1970-åra sier at kvinners språk er annerledes enn menns fordi kvinner er sosialt underordnet. På 1990-tallet

kom imidlertid likeverdmodellen, som sier at de språklige forskjellene mellom menn og kvinner kommer av at de har forskjellige kulturer. Dersom man forstår hverandres kulturer, vil også forskjellene bli borte. De språklige forskjellene handler om at kvinner i samtalsituasjoner bruker språket til å etablere fellesskap og likhet, mens menn i større grad er opptatt av å markere maktposisjoner og forskjeller. Derfor er kvinner mer implisitte i måten de uttrykker seg på, mens menn er eksplisitte og konstaterende (Engan & Tørdal 2019). Språket opprettholder altså ikke bare maktforskjellen mellom kjønnene gjennom etablerte systemer, men også måten de ulike kjønnene bruker språket på.

Kampen mellom majoritet og minoritet er også et poeng i artikkelen til Vannebo. Det var delte meninger da nyttårstalen for første gang ikke ble holdt på samisk i 2016. Daværende sametingspresident Vibeke Larsen gikk dette året inn i historien som den første til å holde nyttårstalen på norsk siden opprettelsen av Sametinget i 1989. Hun sier i talen at hun er språkløs, i likhet med 2/3 av den samiske befolkningen. I internasjonal sammenheng er faktisk alle samiske språk klassifisert som «truet», «alvorlig truet» eller «nesten forsvunnet», og risikerer å forsvinne helt i fremtiden (Christensen & Aag 2020: 4). Mye av skylden ligger hos den norske stat og maktovergrepene og fornorskingspolitikken de utøvet mot samene. Overgrepene begynte mens Norge fortsatt lå under Danmark, men fortsatte for fullt etter 1814. Fra 1851 ble skolen benyttet til å fornorske samiske barn, og ble så ytterligere trappet opp fra 1870-tallet. Fra 1901 måtte samiske elever bo på internatskoler i Finnmark, isolert fra eget språk (Berg-Nordlie 2021). Ikke før etter andre verdenskrig ble fornorskingspolitikken avsluttet, og vi sitter i dag igjen med et utrydningstruet urspråk. Til tross for at hun snakker norsk, peker Larsen i talen på viktigheten av samisk språk, fordi det uttrykker identitet, kultur og fellesskap. Denne følelsen kan vi også finne igjen i diktet til den samiske dikteren Thomas Marainen, «det främmande språket». Her skriver han om det fremmede språket som «kväver» og «dämmer upp» flyten i språket, og hvordan morsmålet alltid vil være nærmest hjertet (Marainen 2006). Men, i motsetning til Marainen mener Larsen at språket ikke er en utslagsgivende faktor for det å være samisk, og at de like fullt er et felles, samisk samfunn, på tross av språkforskjellene (Måsø 2017).

I en artikkel fra 2017 kommenterer språkforsker Harald Gaski nyttårstalen som ikke ble holdt på samisk. Han understreker at samisk språk ikke kun er en identitetsmarkør, men at det er en av de viktigste årsakene til at samene kvalifiserer til å kunne kalle seg et urfolk. Det er ikke kun fordi språket er en kilde til den samiske kulturen, men også fordi verdens oppfatning av

samene også innebærer språket. Gaski tillegger altså det samiske språket makten til å holde urfolket i live, og mener at tendensen man kan se blant det samiske folket i dag, der mange samer sier at det ikke er språket, men *følelsen* av å være samisk som er viktig, er farlig. Han sier:

«Det vil være en skjør identitet som bare baserer seg på følelser. Av den grunn er det viktig at våre fremste folkevalgte kan uttrykke seg på samisk, for nettopp derigjennom å vise at samisk språk er vesentlig for vår oppfattelse av oss selv som samer.»
(Måsø 2017)

Vi kan altså se at språk er mer enn bare ord. Språk er muligheter, språk er innflytelse, språk er identitet, språk er kultur, språk er kjønnsroller, språk er retorikk og språk er makt til å holde et urfolk i live. Språk er makt.

Litteratur

Berg-Nordlie, Mikkel. 2021. «fornorsking». Store norske leksikon. <https://snl.no/fornorsking>
Hentet: 21.05.21

Christensen, Jostein og Asbjørn Odin Aag. 2020. «Samisk språk og kultur». *Videoteket*.
<https://videoteket.no/wp-content/uploads/2020/studiehefte-samiskspraakogkultur.pdf> Hentet:
19.05.21

Engan, Oddvar og Ragna Marie Tørdal. 2019. "Språk og identitet". NDLA.
<https://ndla.no/nb/subject:19/topic:1:186558/topic:1:195019/resource:1:124547?filters=urn:fil:ter:f4581340-52f1-435d-8f99-d5de4e123f70> Hentet: 19.05.21

Marainen, Thomas. 2006. «det främmande språket». *Viidát: divttat Sámis*. Podium forlag.

Måsø, Nils og Anders Boine Verstad. 2017. «For første gang i historien blir nyttårstalen ikke holdt på samisk». NRK. <https://www.nrk.no/sapmi/for-forste-gang-i-historien-blir-nyttarstalen-ikke-holdt-pa-samisk-1.13290446> Hentet: 17.01.2017

Uri, Helene. 08.03.2020. «Vi sitter fast i et hierarki der menn rangeres høyere enn kvinner. Pass på ordene dine!» *Aftenposten*. www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/b52ORI/vi-sitter-fast-i-et-hierarki-der-menn-rangeres-hoyere-enn-kvinner-pa Hentet: 20.11.20

Vannebo, Kjell Ivar. 2004. «Språk er makt». Språknytt 3-4. www.sprakradet.no/Vi-og-vart/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/2004/Spraaknytt_2004_3_4/Leder/ Hentet: 20.11.20